

КАНОНІЧНО-ПРАВОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЦЕРКВИ

© Малетич М. М., 2015

Проаналізовано особливості канонічної та юридичної інтерпретації поняття “Церква”. Розкрито основні підходи догматичного розуміння Церкви як Містичного Тіла Христа, Божественної установи. Досліджено два етапи становлення інституту Церкви: старозавітний та новозавітний.

Ключові слова: церква, релігійна організація, установа, канонічне право, природний закон.

М. М. Малетич

КАНОНИЧЕСКИ-ПРАВОВОЕ ОБОСНОВАНИЕ ЦЕРКВИ

Проанализированы особенности канонической и юридической интерпретации понятия “Церковь”. Раскрыты основные подходы догматического понимания Церкви как мистического Тела Христа, Божественного учреждения. Исследовано два этапа становления института Церкви: ветхозаветный и новозаветный.

Ключевые слова: церковь, религиозная организация, учреждение, каноническое право, естественный закон.

М. М. Maletych

CANONICO-LEGAL JUSTIFICATION CHURCH

In the article the features of canonical and legal interpretation of the concept “Church”. The basic approaches dogmatic understanding of the Church as the Mystical Body of Christ, the Divine institution. We study two stages of institution of the Church: old Testament and new Testament.

Key words: church, religious organization, institution, canon law, natural law.

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття одним з пріоритетних інтересів людства має стати пошук шляхів духовно-моральної трансформації. Церква, фундаментальний інститут, який безпосередньо впливає на моральну та правову свідомість людей, повинна стати джерелом вирішення найактуальніших проблем сьогодення, зокрема, сприяти національному примиренню, взаємопорозумінню, формуванню цивілізованого правопорядку в суспільстві.

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають фундаментальні наукові дослідження природи Церкви, її канонічності, структури та ролі в суспільних відносинах.

Стан дослідження. Висвітленням означеної проблеми займалися чимало дослідників і філософів. Серед них: В. Бачинін, М. Бердяєв, О. Лагодич, В. Певцов, С. Сливка, В. Ципін, П. Яроцький та ін.

Метою роботи є науково-теоретичне обґрунтування змісту поняття Церкви, її основоположних ознак крізь призму церковного та світського права.

Виклад основних положень. Для означення поняття “Церква” найчастіше використовується грецьке слово – “Ἐκκλησία”, яке походить від “καλέω”, “καλεῖν” – кликати, закликати, запрошувати. За законом афінського законодавця Солона, “ἐκκλησία” – це надзвичайні збори всього народу для вирішення найважливіших державних справ, які перевищували повноваження постійно діючого управління або “βουλή”. Ідея доволі чітка і багатогранна за змістом. Але вона збережена тільки в тих народів, які вживали це слово. Наприклад, римляни точно передали слово “Ἐκκλησία”, переписавши його латинськими літерами – “ecclesia”, а від них запозичили нації, що стали християнськими внаслідок впливу римської Церкви, наприклад, французи – “eglise”, італійці – “chiesa”, іспанці – “iglesia” [14].

Слово – “Ἐκκλησία” – є своєрідним віддзеркаленням у грецькій термінології єврейського קהל (кагал), що означає “громада”, “спільнота”, “зібрання (зокрема молитовне) народу”; безпосередньо “кагал” означав ту спільноту, що утворилася під час мандрів євреїв по пустелі після виходу з Єгипту [10, с.23].

Слов’янське слово “Церква” вже позбавлено зазначеної ідеї. Давньослов’янське слово “цр’ки”, німецьке Kirche походять від грецького τό κυριακόν, що означає “та, що належить Господеві”, або “Господня” [14].

Існують поширені назви Церкви, які походять від грецьких і латинських слів, що характеризують, власне, будівлю, в якій збиралися християни. Серед них: “to kuriakon” (грец.) – “дім Господній”. Цим словом греки називали будівлю, де збиралися віряни, храм. Перейняте римлянами у греків, це слово означало передусім будівлю трибуналу, а потім і взагалі громадську будівлю, розташовану зазвичай на головній площі міста. Згодом цю назву присвоїли храмам. Від нього походить “castellum” (лат.) – “невелика фортеця”, “замок” – своєю чергою: польск. “kościół”, білор. “касцёл”, чеш. “kostel”, словацк. “kostol” [8].

Варто наголосити, що поняття “Церква” походить від двох грецьких слів, “Ἐκκλησία” та “τό κυριακόν”, які вказують на подвійну природу Церкви – Божественну і людську.

З історичної позиції християнська традиція має два періоди розвитку: Старозавітний та Новозавітний. Необхідно, цілком справедливо, виокремити Церкву Старозавітну та Церкву Новозавітну.

Спадкоємний зв’язок періодів проявляється в незмінній спрямованості духовно-морального становлення людини. Людина покликана не вчиняти гріха та прагнути до святості, яка становить природу Бога. Істотна відмінність цих періодів полягає в переосмисленні філософських завдань духовно-морального становлення людини.

Як зазначає С. Булгаков, Старозавітна Церква, як Богоустановлена община, зберігає непошкоджену віру в істинного Бога, огорожена священним обрядом і законом, і є праобразом прийдешньої Церкви Христової [5, с. 58].

Задля утвердження вчення про віру і моральність Бог надав Старозавітній Церкві звід норм, в яких виклав Свою волю про правила життя старозавітної людини. Основу цього природного закону становлять заповіді десятислів’я. Саме ці норми стали підґрунтям для формування законів богослужбових та пов’язаних з ними – обрядових.

Закони богослужбові визначали місце (скинія), особи (Левити, священники), часи (ранок і вечір кожного дня, свята тощо) і дії (жертвоприношення), пов’язані з богослужінням. Закони обрядові мали на меті внести освячення у все життя старозавітної людини та всім проявом повідомляти про богослужбовий характер. Порядок управління в часи підзаконні мав особливі риси, що надають йому канонічного характеру. Цей період в житті підзаконного людства прийнято називати теократією (богоправлінням), тому що верховним правителем народу був Сам Бог і від Нього походили закони не лише канонічні, а й світські [12].

Варто зазначити, що у часи Мойсея Старозавітна Церква отримала, так би мовити, повне і остаточне визначення щодо віри і моральності, порядок богослужіння і управління. Вона є фундаментом всього шляху розвитку, який пройшла Християнська Церква за два тисячоліття свого існування.

Онтологічні межі Новозавітної Церкви збігаються з днем П'ятидесятниці, коли на апостолів зійшов Святий Дух і від цього моменту їх спільнота стала християнською Церквою.

На думку М. Поснова, Церква – це засноване і кероване Ісусом Христом, Сином Божим, об'єднання віруючих в Нього, освячених Духом Святим в таїнствах, в надії очищення від гріхів і спасіння в прийдешньому житті [14].

Цікаву позицію щодо розуміння поняття Церкви висловлює С. Аверинцев. На думку дослідника, ідея Церкви: “мислиться не тільки як земна реалізація задуму Бога, але – в якості охоронниці колективного – “ортодоксального” досвіду – як гносеологічний критерій пізнання Бога. З погляду християнства, людина може адекватно розпізнати та сприйняти одкровення не як відособлений індивідуум, а в самій ситуації спілкування з усіма членами церкви, як живими, так і померлими” [3, с. 236].

Якщо звернутися до першоджерел християнської релігії, а саме Біблії, – Церква розглядається як Тіло Христове: “І ви – тіло Христове, а зосібна – ви члени” (I Кор. 12:27), “а Церква – Його тіло, повня Того, що все всім наповняє” (Еф. 1:23), “ тепер я радію в стражданнях своїх за вас, і доповнюю недостачу скорботи Христової в тілі своїм за тіло Його, що воно – Церква” (Кол. 1:24). Як бачимо, це високе розуміння Церкви є догматичним.

“Містичне Тіло Христа”, що є життєвим співпричастям, спільністю життя Христа і його членів – основний зміст християнської доктрини про Церкву. Цьому новому життєвому існуванню віруючих християн має відповідати нова моральна поведінка: моральне богослів'я ґрунтується на богослів'ї догматичному. Концепція “Церква – Тіло Христа” біблійно припускає семітську, іудейську ментальність, яка не знає суворої еллінської дихотомії “тіло – дух”, а натомість хоче вказати на всю людину, на всю людську особу разом із тілом. Те, чим насамперед є людина, виявляється у всій людській сфері саме через тіло, яке містить духовне разом з матеріальним. Отже, тіло не є діаметрально протилежним духові [7, с. 82].

Анрі де Любак стверджує, що метафоричним висловом “Церква – Тіло Христа” апостол Павло позначає певний організм, що уявляється йому цілком реальним, члени якого водночас відокремлені та єдині. Це тіло являє собою видиму спільноту з власною структурою, в ній існує певний “розподіл праці”, тобто члени його виконують кожний своє служіння. Проте це тіло є спільнотою внутрішнього містичного життя, де зникають всі природні відмінності та протилежності, що існують між його членами, хоч би якими непримиримими вони були самі по собі [4, с. 93].

Відповідно до цієї концепції Церква розглядається в значенні метафізичної формули – Тіла Христа, яке охопило все людство і природу в одному вселенському організмі.

Являючи собою Містичне Тіло Христа, Церква перевершує все земне і ніяким земним законам не підпорядкована, але як людське суспільство вона підкоряється загальним умовам земного порядку: вступає в ті чи інші відносини з державами та іншими суспільними утвореннями [17, с. 18].

Саме тому Церква Христова має власний Надприродний фундамент, незалежний від впливу земних факторів, вона живе за власним законом духовного буття.

Слушною є думка М. Бердяєва, який зазначає, що Церква – це живий організм, організм Боголюдський, в якому діє неперервний взаємозв'язок Бога і людства. Як і будь-який організм, Церква може переживати кризу, може хворіти, може відроджуватися і розвиватися. Хворіє і переживає кризу не Бог, не божественна істина Церкви, а людство [6].

Як людське об'єднання, Церква має власні формально визначені закони (канони), на основі яких формуються її внутрішні процеси, відносини, і які визначають взаємовідносини між її членами та іншими суспільними утвореннями, зокрема державою.

В. Ципін звертає увагу на те, що: “Засновник і Глава Церкви дав їй Свій закон: правило віри і правило жити по вірі, тобто догмат віри і моральний закон. Свої основні закони Церква отримала від самого Ісуса Христа, інші закони вона видала сама, владою, яку Він їй дав” [17, с. 59].

Божественна воля є основою правотворення в Церкві, надає правового характеру кожній нормі канонічного права. Але вона не поза канонічним правом, адже надприродне право є правом

Церкви тією мірою, якою воно формує, визначає і структурує Церкву в правову спільноту, створює її правовий устрій [9, с. 27].

У розумінні християнина Церква це – божественна установа, в якій і через яку втілюється в роді людському ідея царства Божого на Землі, тобто повідомляється людям істинне богопізнання і подаються благодатні сили і засоби до духовного їх відродження, до приведення їх волі в згоду з волею Божою і до досягнення кінцевої мети християнської релігії – єднання людини з Богом у вічному житті [15].

Вважаємо, що в світському аспекті доцільно розглядати поняття “Церква” з таких, зокрема, позицій: 1) у широкому розумінні як особливий тип релігійної організації, об’єднання послідовників тієї чи іншої релігії на основі спільності віровчення і культу; 2) у вузькому розумінні як культову споруду у православних, католицьких та окремих протестантських християн, у якій відбуваються релігійні богослужіння, обряди [18, с. 397].

Терміном “Церква” прийнято визначати організацію для керівництва та управління релігійним життям вірян. Для неї характерні певні риси: наявність ієрархії; догматики (системи теології); встановленого (канонізованого) культу та канону церковних книг [19, с. 559].

В чинному українському законодавстві відсутнє таке юридичне поняття, як “Церква”. Натомість визначено поняття “релігійна організація”, хоча у ст. 35 Конституції України проголошено, що “Церква і релігійні організації відокремлені від держави, а школа від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов’язкова” [1]. Це дає нам підстави зробити висновок, що в Конституції України виділено два окремі поняття – “Церква” і “релігійна організація”, які теж є самостійними суб’єктами права.

Іншу позицію законодавець виклав у Законі України “Про свободу совісті та релігійні організації”. У ст. 5 цього Закону визначено, що “Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави”, тобто ототожнено ці два поняття. А у ст. 7 законодавець не використовує поняття “Церква” і характеризує лише релігійні організації. Цікаво, що у частині другій ст. 7 цього Закону визначено, що “релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об’єднання, що складаються з вищесказаних релігійних організацій” [2].

Вважаємо, що внаслідок такого нечіткого розуміння Церкви як релігійної організації у Конституції України та Законі України “Про свободу совісті та релігійні організації” виникає необхідність внесення змін до чинного законодавства України з метою визначення та юридичного закріплення єдиного поняття “Церква”.

Церкву можна розглядати як потужне знаряддя формування системи моральних цінностей, національної ідентичності, забезпечення стабільності та національного примирення у суспільстві.

Церква – це соціальний інститут, який має давню історичну традицію, складну ієрархічну структуру та власну нормативно-правову базу (канонічне право, церковне право, священне право), яка обслуговує її внутрішні відносини. Одна з головних функцій Церкви щодо суспільства і держави полягає в нормативній регуляції поведінки людей. Для цього вона володіє канонами віровчення, релігійними, етичними і правовими заповідями, які містяться у священних книгах і в різноманітних коментованих додатках до них, а також відповідними статутами [16, с. 64].

На переконання Н. Зайцевої–Чіпак, Церква як соціальний інститут – це стійкий комплекс формальних і неформальних правил, ідей, принципів, цінностей і норм, які регулюють щоденну життєдіяльність людей і організують їх у систему соціальних статусів і ролей відносно Бога [11, с.15].

Консолідація суспільства передбачає узгодження інтересів, відчуття пріоритетів загальнодержавних, регіональних, корпоративних та національних цінностей та позицій. Тому Церква, виступаючи генератором духовно-світоглядних інтересів, сприяє засвоєнню індивідом національних духовних цінностей, опосередковуючи соціальним самопочуттям, яким визначається і стан, у якому перебуває людина, і мета, якої вона має досягти. Ціннісна структура правової норми на рівні індивідуальної свідомості не завжди збігається з її структурою на груповому та соціальному рівнях. Можливий конфлікт цих структур, який характеризує соціокультурну

динаміку суспільного розвитку. Церква виступає інструментом локалізації конфліктного потенціалу суспільства та чинником системно-позасистемної динаміки [13, с. 310].

На нашу думку, Церква безпосередньо бере участь у формуванні високого рівня загальної нормативної культури та правосвідомості громадян, виховує повагу до права та активно сприяє підтриманню цивілізованого правопорядку в суспільстві.

Висновок. Під канонічно-правовим обґрунтуванням “Церкви” слід розуміти її догматичний та юридичний зміст. З позиції каноністики її розглядають як метафізичну формулу – “Тіло Христа”, основою якої є твердження про життєве співпричастя – єдність усіх членів Церкви як єдиного організму. Світське розуміння Церкви зводиться до релігійної організації, яка наділена такими ознаками: наявністю визначеної ієрархії, догматики, правової системи (канонічне право).

1. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р. // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-ХІІ від 23.04.1991 р. // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.
3. Аверинцев С. Софія–Логос: словник. – 2-ге вид. – Київ, 2004. – 640 с.
4. Анрі де Любак. Роздуми про Церкву / пер. з фр. – К.: Дух і літера, 2010. – 504 с.
5. Булгаков С. Очерки учения о Церкви // Путь. – № 1. – С. 53–78.
6. Бердяев Н. А. Царство Духа и царство кесаря / Н. А. Бердяев. – М.: Республика, 1995. – 434 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://krotov.info/library/02_b/berdyayev/1947_40_00.html.
7. Водопівець І. Еклезіологія. Церква Христова [перек. з італ. М. Димид]. Рим–Львів. – Монастир Монахів Студійського Уставу. – Львів: Свідчадо, 1994. – 288 с.
8. Відкрита православна енциклопедія “Древо” // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://drevo-info.ru/articles/665.html>.
9. Джероза, Ліберо. Церковне право / пер. з нім. Н. Щиглевської. – Львів: Свідчадо, 2001. – 336 с.
10. Димид М. Греко-католицька еклезіологія – Херсонеське таїнство свободи: т.1. Еклезіологія / М. Димид. – Львів: Свідчадо, 2007 – 319 с.
11. Зайцева-Чіпак Н. О. Роль церкви як соціального інституту у сучасному українському суспільстві / Вісник Львів. ун-ту., Серія соціол. 2010. Вип. 4. – 14 – 21 с.
12. Милеант Александр. Священное Писание Ветхого Завета // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.e-reading.club/book.php?book=70739>.
13. Омельчук В. Регулювання церковно-державних відносин як чинник формування єдності гуманітарного простору європейських держав / В. Омельчук // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. – 2009. – Вип. 43. – С. 303–312.
14. Поснов М. Є. История Христианской Церкви / М. Є. Поснов. – М.: Издательство имени святителя Льва, папы Римського, 2007. – 608 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shalygin.ru/_outfiles/outpages/postnov_history.pdf.
15. Павлов А. С. Курс церковного права. – СПб.: Лань, 2002. – 384 с/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawdiss.org.ua/books/394.doc.html>.
16. Сливка С. С. Канонічне право: [навч. посіб.] / С. С. Сливка. – К.: Атіка, 2012. – 160 с.
17. Цыпин В. А. Церковное право / В. А. Цыпин. – 2-е изд. – М.: Изд-во МФТИ, 1996. – 744 с.
18. Шевченко В. М. Словник-довідник з релігієзнавства / В. М. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2004. – 560 с.
19. Шмидт О. Ю. Большая Советская Энциклопедия / гл. ред. О. Ю. Шмидт. В 65 т. – М. – ОГИЗ РСФСР. – т.60, 1934. – 629 с.